

2020.10.30 - tisztatáj

ANEKDOTÁK A SZEGEDI NAGYÁRVÍZ TÖRTÉNETÉBŐL II.

A szegedi nagyárvíz történetei a város mítoszának legfontosabb identitásképző anekdotái. Kovács Krisztina helytörténeti írásában a várost minden tekintetben radikálisan átformáló árvíz emlékezetének kérdését járja körül. A második rész következik.

Az árvíz mint anekdota

A kulturális emlékezetben is cezúrát jelentő (az eseményeket „előttre” és „utánra” osztó árvízi legendárium) toposzait az esemény átélői jellemzően együtt is alakítják.

Hogy hogyan válnak a trauma elbeszélései sokadik nekifutásra az írói fantázia és a fikció anekdotikus terepére tévedő fabulává, annak szép példája Tömörkény néhány tárcája. Az *Amíg a harang szól* és *A harang beszéde* című írásokban, veszi észre remekül Apró Ferenc, a fent már idézett történetet, a dűhében jácintjait eltaposó Pillich Kálmánét eleveníti fel az író. Pillich saját maga és más visszaemlékezők által is sokszor újramondott, görgetett története így válik a két szövegben fikciós elemmé.[\[53\]](#)

Anekdotaként is elhíresült képek a már este kilenckor a rohanó áradatot vizionáló, önkívületben a városházára szaladó fiatalemberről, a helyzethez alkalmazkodó, számozott csónakokkal dolgozó fiákeresekről vagy a május 22-én már a Széchenyi téren pecázó gyerekekről szóló történetek, amelyek a hely legendáriumának fejezeteiként rögzültek.[\[54\]](#)

Letzter és Lauscher: Szeged gyümölcs piac, Kállay Albert utca déli tája

A dokumentumon: 28/c8, 67, Neg. ltsz: T.9987, MFMÉ Lauscher 33. A Móra Ferenc Múzeum tulajdona.
Dokumentum elérhetősége: <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=180> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 08. 20.)

A legszebb anekdoták azonban minden bizonnyal azok, amelyek a katasztrófa miatt egy térbe kerülő társadalmi rétegek találkozásából adódnak. A Szegedi Napló egyik híre egy szegedi „örömház” tulajdonosnőjéről és kilenc „virágzó leányzójáról” szól. A „kis színest” a mondanivalóját így is diszkrét tartalomnak jelölő orgánum a hölgyek könnyedén beazonosítható foglalkozására tett utalást is zárójelben hozza: „(Ama bizonyos hölgyeknek, kiknek csak keresztnevek van.)” A hír szerint a Makóra érkező kompániát „egy jószívű családapa” azonnal házába fogadja. A jámbor családfő a hölgyeket testvéreknek vélte, ugyan nem értette a számára furcsa és értelmezhetetlen korkülönbségeket, amelyek a rokonság tényét erősen megkérdőjelezték, ám önzetlen segíteni akarása erősebb volt a gyanakvásnál. Ám amikor rájött a valódi helyzetre, átszállította a kis társaságot egy másik házba.^[55]

Hasonló történet olvasható Szabó László három kötetes visszaemlékezésében, amely a sajtóhíreket és az emlékiratokat szedi csokorba. Szabó gyűjteménye az egyik legszebb és legalaposabb válogatás, amelyet ráadásul dokumentumértékű metszetek, szénrajzok is illusztrálnak, sok helyen és alaposan ütközteti egymással az „árvízi legendárium” vitatott pontjait. A *Szeged halála és feltámadása* egyik fejezetében (*Akiket csak az agglegények mertek kimenteni*), szintén az áradatban veszélybe kerülő prostituáltak „kalandjairól” olvashatunk: „A Völgy-utcában, a » Török fő « mögött volt egy magas földszintes ház, — a környékről ide

menekültek azok a nők, akik a közegészségügy érdekében állandó rendőri felügyelet alatt állottak. [...] [A]mikor azonban megmondták, hogy kik menekültek oda, —a jó családból való szegedi fiatal urak *rösteltek* fényes nappal odamenni értük. A leányok szerencséjére akadtak végül olyan emberszerető agglegények, akik kimentették őket, még mielőtt a ház összedőlt.”^[56]

Rókus víz alatt. Dr. Szabó László: Szeged halála és feltámadása, II., 121.

Árvíz és régészet

A nagyárvíz pusztítása egy másik, összességében értékeket teremtő rombolást is eredményezett. A régió archeológiai szempontból számos izgalmas kutatási eredményt tartogató lelőhelye, a szeged-öthalmi objektumok feltárásai a katasztrófához kapcsolódó földmunkákkal kezdődtek el. Jókai híres árvízi írása, a *Szeged (1879. június 17-én)* már rögzíti az Öthalomban meginduló földmunkákat, a múlt feltárásának lehetőségét: „S ahol a sekély vízből már kiemelkednek félig az elsüllyedt város romemlékei, az egy olyan látvány, mely elfojtja a szót, megbénítja a gondolatot.”^[57] Jókai, aki a szádfal építéskor érkezett a városba, a lelőhely feltárásának kezdeti szakaszát is megörökíti: „Szeged elmondhatja, hogy az ősök hamvai védelmezik meg ezentúl, mert az Öthalom egymásután következő ivadékok temetkezési helye volt a bronzkortól kezdve egészen a hun korszakig. A kiásott maradványok tanúskodnak erről, miket a múzeumnak egy kiküldött fiatal tisztviselője gyűjtöget nagy buzgalommal, és őriz féltékenyen rögtönzött fakunyhójában.”^[58]

Jókai számára persze a lelőhely kutatástörténete kevésbé volt fontos, nem is nevezi meg a még csak néhány évtizedes múltra visszatekintő, ám fontos lépéseit ebben az időszakban már megtevő magyar régészet egyik ismert alakját. Ez a fiatal archeológus Varázséji Gusztáv, akit Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum igazgatója küld leletmentésre, május 10-én.^[59] A védgátak építéséhez végül 30 000 köbméter földet termeltek ki, Öthalom szakszerű feltárásait az is nehezítette a későbbiekben, hogy a terület az öthalmi laktanyában állomásozó szovjet csapatok gyakorlótere volt. Az itt szolgáló szovjetek homokbányát is kialakítottak itt, tovább bolygatva az először felső paleolit rétege miatt híressé és védetté vált lelőhelyet.^[60]

Varázséji a saját ásatásáról így számol be: „A szegedi védtöltés készítéséhez szükségelt földmennyiséget ugyanis, miután Szeged környékén mértföldekre mindent víz borított, csak is Öthatomból lehetett szerezni. Így vált Öthatom nevezetessé a tudományra nézve, a keblében felfedezett régiségek miatt.”^[61]

Az első alföldi paleolit leletről több ízben hírt adó Banner János, a Kárpát-medence őskorának jelentős kutatója, az öthalmi lelőhely geomorfológiai sajátosságairól így ír: „Magas fekvése és aránylag nagy kiterjedése már régi idők óta csalogatta a biztos települési helyet kereső vándor népeket, nemcsak a történelmi korból ismert népvándorlás idején, hanem — a legújabb leletek tanúsága szerint — az őskőkorban is. [...] Az itt letelepedett népek emlékeit akkor találták először az Öthatomban, amikor az 1879. évi árvíz után, a város mai körtöltésének építése alkalmával, megszámlálhatatlan vasúti kocsival és hajóval hordták a földet, az újra élni akaró város jövőjének biztosítására.”^[62] Banner természetesen Varázséji munkájáról is megemlékezik: „A Nemzeti Múzeum szakembere heteken át leste a sokszáz munkás ásóját és a becslése szerint is száznál többre tehető sírból, nagyszámú tűzhelyből és hulladék-gödörből, 42 sír, 80—100 tűzhely és gödör leletanyagaként 714 régiséget és 14 érmet mentett meg a múzeum számára.”^[63]

Banner egy későbbi cikkében a leletek elhelyezése kapcsán az árvíz közintézmények kialakulására és a műemlékvédelemre gyakorolt kedvező hatásának összefüggéseiről is értekezik: „Ezek a leletek, mint ismeretes, akkor kerültek elő, amikor az 1879. évi árvíz után, a körtöltés építésére az Öthatomból — mint a legközelebb fekvő szárazon maradt területről — földet hordtak. A leletek egy része a Nemzeti Múzeumba került, kisebb része a királyi biztossághoz s annak feloszlata után a Somogyi-könyvtár mellett szervezendő múzeumba. Ebből is látszik, hogy a múzeum is, mint annyi más kulturális intézmény, a rekonstrukciónak köszönheti létrejöttét.”^[64]

Máté Zsolt az öthalmi kitermelést is érintő, a közelmúltban megjelent összefoglalójában mindezt azzal egészíti ki, hogy a város teljes feltöltéséhez a hatalmas mennyiségű föld vasúti szállításának lehetetlensége miatt nem az öthalmi földet, hanem a Szőreg környékieket használták. Ehhez 29,3 km rendes nyomtávú vasutat kellett kiépíteni Szentmihálytelekről, illetve Szőregről, 3,5 km keskeny nyomtávú vasutat a szilléri bányáktól és 2,5 km lóvasutat az algyői út melletti kubikgödörtől. A vágányok sok helyen ideiglenesen kisajátított házhelyeken haladtak keresztül. A Tiszán a vasúti híd második vágányán jutott át a föld Szegedre.^[65]

Bibliográfiai exkurzus

A szegedi árvíz kutatásának története egyidős a katasztrófa bekövetkezésének pillanatával. Az azóta eltelt 141 év számos sajtó-, művelődés-, technikátörténeti, környezetrégészeti és településtörténeti eredményt hozott. A város lakói számára fontos téma alapos és gondos körüljárása ellenére azonban mindig akadhatnak olyan elemek, amelyek új adatokkal gazdagíthatják az árvízzről folyó diskurzust.

A Szegedi Tudományegyetem Diplomamunka Repozitóriuma őriz egy 1947-ben védett doktori értekezést, Dumtsa Zsuzsanna *A szegedi árvíz és a magyar közvélemény: Az egykorú hírlapok alapján* című dolgozatát. Dumtsa disszertációját az egyetemi adatbázis MA-s szakdolgozatként sorolta be, az eredeti bekötött példány sem árul el sokkal többet a szövegről, születésének körülményeiről, témavezetőjéről, opponenséről.^[66] A keveset, ami rekonstruálható, a szűkösen rendelkezésre álló intézménytörténeti adatokból kell összegereblyézni. Dumtsa védésére épp a politikai kurzusváltás sötét időszakában került sor. Az egyetem magyar tanszékét 1948-ig hivatalosan Sík Sándor vezette, ám ezt a néhány évet, a Baróti Dezső tanszékvezetővé választásáig tartó időszakot a káosz, a szervezetlenség jellemezte. Sík, olvasható az Ilia Mihály és Keserű Bálint által jegyzett tanszéktörténeti összefoglalóban, „1944 után már nem vett részt a

munkában, s még az sem mindig világos, hogy kik helyettesítették. Ez az ex lex állapot is hozzájárulhatott az iratok föltűnő hiányához.”^[67] Mivel a hivatalos iratok egy része is elveszett, így Dumtsa doktorijának egyetemi könyvtárbéli téves besorolása is érthető hiba.

A disszertáció ráadásul, bár a téma egy viszonylag korai és alapos összefoglalása, nem szerepel a Bezeredy-Károlyi-féle árvízi bibliográfiában, az eleddig a témához kapcsolódó legteljesebb kataszterben sem.^[68] A Dumtsa tudományos életrajzáról megtudható úgyszintén gyér adatok alapján annyi igazolható, hogy 1942-ben érettségizett a Tömörkény Gimnázium jogelődjében, a leánygimnáziumban. A nyolcosztályos gimnázium ekkor maturált osztálya negyvenfős volt, a dolgozat szerzője a nyolcadik volt a névsorban.^[69] A hallgató egyetemi tanulmányainak kezdetétől, 1942-től szerepel az egyetemi évkönyvek bölcsészhallgatóinak névsorában, az intézmény 1946-47-es annalesében pedig ott van a megszerzett bölcsészdoktori fokozatáról szóló híradás.^[70] A disszerens egyetemi pályafutásáról egy rövid sajtóhír, Bartucz Lajos tollából származik. Bartucz a nyúl farknyi életű Alföldi Tudományos Intézet első igazgatója, a tárgyalt időszakban a szegedi egyetem Antropológiai Tanszékének vezetője kutatási jelentésében ad hírt hallgatóiról is. Bartucz szövegéből még annyi tudható, hogy Dumtsa más néprajzi és helytörténeti érdeklődésű fiatal kutatókkal együtt részt vett a Somogyi Könyvtár anyagában lévő iratok szisztematikus átnézésében és az azokból elkészített, a szegedi nyomdák és nyomtatványok történetéhez kapcsolódó bibliográfia összeállításában.^[71]

Dumtsa doktori dolgozatáról az Alföldi Tudományos Intézet egyetlen megjelent évkönyvéből az is megtudható, hogy az intézet megjelenésére váró kötetei között szerepel a disszertációval azonos című, 10 ív terjedelműre tervezett kiadvány. Bár tudható, hogy ezekből a munkákból többet ki is adtak, a továbbiakban ennek a doktorinak nincs nyoma, a kötetbeli publikálására talán az intézet korai megszűnése miatt nem volt, nem lehetett alkalom.^[72]

A disszerens dolgozata, miközben gazdag gyűjtőmunkát mutató összefoglalás, nem rajzolja újra az árvírről szóló tudásunkat. Szerkezetében talán a leginkább Szabó László három kötetes könyvére emlékeztet, miközben természetesen a Mikszáth-féle *Szeged pusztulását*, Kulinyi Zsigmond *Szeged újkora* című összefoglalóját, a Reizner-féle *Szeged történetét* és Szabó idézett vállalkozását kivonatolja, forrásértéke elsősorban a folyóiratos anyag összerendezésében rejlik. A szemlézett lapok listája bőséges: a dolgozatban A Hon, a Budapest, az Egyetértés, az Ellenőr, a Független Hírlap, az Igazmondó, a Képes Néplap és Politikai Híradó, a Magyar Állam, a Magyar Hírlap, a Magyar Korona, a Nemzeti Hírlap, a Budapest és a Nagyvilág, a Pester Lloyd, a Pesti Hírlap, a Pesti Napló, a Szegedi Napló, a Vasárnapi Újság árvízzel kapcsolatos sajtóhírei olvashatók.^[73]

Az értekezés létezésének ténye igazolja, a modern Szeged születése emblematis eseményének kutatástörténete a mai napig tartogathat még új momentumokat.

Plohn Illés: Szeged, a körtöltés építése

A dokumentumon: Szegedi körtöltés építés, Szeged 910 III/5, fehér keretelésű szürke kartonon dekoratív lombdísszel. A Somogyi Könyvtár tulajdona.

Dokumentum elérhetősége: <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=151>

(Utolsó letöltés ideje: 2020. 08. 20.)

JEGYZETEK

[53] APRÓ, *i. m.*, 22-23.

[54] SZ. SIMON István, *Nagy vizek krónikája*, Szeged, Csongrád megyei Lapkiadó, 1979, Különlenyomat a Délmagyarország 69. évfolyamából, 33, 55, 56.

[55] Név és cím nélkül, Szegedi Napló, 1879. április 2.

[56] Dr. SZABÓ László, *Szeged halála és feltámadása: Az 1879. évi árvíz és a város újjáépítésének története, II.*, Szeged, A Délmagyarország Hírlap- és Nyomdavállalat Rt. kiadása, 1929, 80-81.

[57] APRÓ, *i. m.*, 87.

[58] *Uo.*, 61, 92.

[59] *Öthalom és a szegedi árvíz*, A Magyar Tudományos Akadémia külön kiadványa, Budapest, Akadémiai, 1881, 1.

- [60] Uo., 2.; PALUCH Tibor, *Újabb preszkíta sír Szeged–Öthalmon: Adatok a Kárpát-medence kora vaskori temetkezési szokásaihoz*, MFMÉ, Új Folyam, 3 (2016), 11-23, 11.
- [61] VARÁZSÉJI Gusztáv, *A szeged-öthalmi őstelep és temető*, ArchÉrt, 14 (1880), 323-336, 323.
- [62] Dr. BANNER János, *Az első alföldi palaeolit-lelet*, Dolgozatok, 12 (1936), 1-2, 1-7, 1.
- [63] Ua.
- [64] Dr. BANNER János, *Régészeti kutatások Szegeden*, Dolgozatok, 11 (1936), 242-285, 244.
- [65] MÁTÉ Zsolt, *A szegedi Árvíz utáni feltöltésről*, A Szeged folyóirat 2019. decemberi számában megjelent írásnak a szerző által átdolgozott és javított változata. <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2020/04/09/mate-zsolt-a-szegedi-arviz-utani-feltoltesrol/> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 08. 20.)
- [66] DUMTSA Zsuzsanna, *A szegedi árvíz és a magyar közvélemény: Az egykorú hírlapok alapján*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 1947, <http://diploma.bibl.u-szeged.hu/54370/>
- [67] ILIA Mihály — KESERŰ Bálint: *Magyar irodalomtörténet*, = *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene : 1921-1998*, Szeged, Felelős kiadó: Mészáros Rezső, 1999, 164-172, 166.
- [68] BEZERÉDY István – KÁROLYI Zsigmond, *Bibliográfia*, = *A szegedi árvíz 1879: Adalékok a Tisza-szabályozás történetéhez*, Vízügyi Történeti Füzetek 1., szerk. KÁROLYI Zsigmond, Budapest, Vízügyi Dokumentációs és Tájékoztató Iroda, 1969, 59-69.
- [69] Dr. DIÓSI József, *A szegedi Tömörkény István Gimnázium és Szakközépiskola jubileumi Évkönyve, 1897-1972*, szerk. KISS László, Szeged, Szerzői magánkiadás, 1972, 285.
- [70] *A Szegedi Tudományegyetem Évkönyve az 1946/47. tanévről*, Szeged, A Szegedi Tudományegyetem Kiadása, 1948, 81.
- [71] Dr. BARTUCZ Lajos, *Beköszöntő: Pár szó az alföldkutatásról*, = *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve (1944-45)*, Szeged, Az Alföldi Tudományos Intézet Kiadása, 1946, VII-XVI, XIV.
- [72] *Az Alföldi Tudományos Intézet munkatársainak megjelenésre váró dolgozatai*, = *Alföldi Tudományos Gyűjtemény*, Szeged, Az Alföldi Tudományos Intézet Kiadása, 1948, 338-340, 338.
- [73] DUMTSA, *i. m.*, 124.

Első rész >>>

Címke: [anekdoták](#), [Kovács Krisztina](#), [Szeged](#), [szegedi nagyárvíz](#), [tanulmány](#)